FELICIA ŞERBAN

NOTE LEXICALE ŞI ETIMOLOGICE

Volumele din seria nouă a DLR vor cuprinde în întregime litera L, atât partea publicată în seria veche a dicţionarului **(L – Lojniţă)**, cât şi părţile rămase neredactate. Notele de faţă sunt redactate pe baza manuscrisului literei **L**, în special partea a 2-a, din *Dicţionarul limbii române* (elaborat sub egida Academiei Române), cuprinzând unele materiale elaborate, într-o primă formă, la Iaşi, şi completate în cadrul grupului de cercetare de la Institutul „Sextil Puşcariu" din Cluj-Napoca cu masivele părţi care lipseau, volumul urmând a fi definitivat în cadrul aceluiaşi grup de lexicografi[1]. Partea a 2-a din litera **L** cuprinde cuvintele începând cu *li-* până la sfârşit. Întrucât după redactarea acestor note a apărut volumul *Micul dicţionar academic* care include şi litera **L**, am făcut referirile de rigoare, atunci când cuvântul pe care îl discutăm este redactat şi acolo[2].

Lâgâlíe s.f. 'glie', atestat în Boiţa, pe lângă Sibiu (ALR I 950/122), este o variantă lexicală (rezultată prin asimilare *r-l > l-l)* a lui *răgălie* 'îngrămădire de crengi şi plante pe malul apelor curgătoare'; adăugăm sensul respectiv la cele cunoscute şi publicate în DLR la litera R.

Lắlă s.f., adj.: cuvântul circulă prin Oltenia ca substantiv 'femeie leneşă' (GR. S. V, 121) şi ca adjectiv (despre femei) 'murdară, neîngrijită şi leneşă' (LEXIC. REG. 37, 49); a rezultat prin derivare regresivă de la adj. *lălâu.*

Leábă s.f. 'cuvânt cu care se cheamă câinii', apare în CHEST. V 77/92, provenind din Vad – Sighetul Marmaţiei (scris *liabă,* fără a fi indicat accentul). Este redactat în manuscrisul DLR cu accent pe prima silabă *(líabă),* ca un sens al lui *líbă* interj. 'strigăt cu care se cheamă gâştele, p. ext. raţele', folosit prin Transilvania, Maramureş, Bucovina, şi care provine din magh. *liba* 'gâscă'. Pare puţin probabil ca termenul să se fi extins de la chemarea gâştelor la chemarea câinilor, mai degrabă pare alt cuvânt: prin modul de utilizare şi prin aria de circulaţie (Maramureş), este mai apropiat de interj. *leabă* (cu varianta *leava)* 'cuvânt cu care i se impune câinelui să tacă', comunicat din Maramureş de A. P. Bănuţ (cf. DA). Vezi şi *leapă.* În MDA informaţiile respective sunt împărţite între două cuvinte: *leábă[1]* interj. (ca variantă la *leavă)* şi *liábă* interj. (ca variantă la *libă*).

[1] Pentru economie de spaţiu, vom utiliza, pe cât posibil, siglele *Dicţionarului limbii române.*
[2] *Micul dicţionar academic (MDA),* vol. III (*I–PR*), Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2003.

DACOROMANIA, serie nouă, IX – X, 2004 – 2005, Cluj-Napoca, p. 185-189

Leápă s.f. este înregistrat în nord-vestul Transilvaniei la TEAHA, C. N. 238, ca termen depreciativ pentru 'gură' ca organ al vorbirii. Credem că este acelaşi cuvânt cu *leabă* de mai sus şi ar trebui lucrat ca variantă la *leópă* (scris şi *liopă)* 'gură (care vorbeşte mult)', având şi forma *leoapă,* cuvânt cu circulaţie prin Moldova şi Bucovina, care este un postverbal al lui *leopăi* „a vorbi mult, a flecări", la rândul lui provenit, pentru această zonă de circulaţie, din ucraineană (cf. DA s.v. *leopă);* amintim că, pentru a-i impune cuiva tăcerea, se mai foloseşte, familiar, şi *gura!*

Având în vedere cele de mai sus, socotim că toate aceste forme lexicale *(leabă, leavă, leapă)* ar trebui grupate ca variante sub cuvântul-titlu *leapă.*

Libán s.m. 'nume dat unui câine de vânătoare', provenit din H IV 10 (localitatea Băleni-Sârbi, aproape de Târgovişte), este redactat în DA. Deşi este nume propriu, practica în DA era de a introduce în dicţionar şi numele de animale, dintre care unele sunt legate etimologic de cuvinte ale limbii. Numele *liban* se aseamănă întrucâtva ca formă cu *lipcan*, care este, de asemenea, un nume dat unui câine de vânătoare (H II 12, localitatea Blăjani, aproape de Râmnicul Sărat), pus în DA împreună cu numele unei populaţii de tătari care îndeplineau adesea slujba de curieri; ca origine, termenul *liban* poate fi apropiat de verbul *a libăni* (vezi *infra),* având în vedere aspectul ogarilor (cf. şi expresii ca *a avea pântecele lipit de foame,* în DA s. v. *lipi).*

Libăní vb. IV. refl. din nord-estul Olteniei 'a flămânzi foarte tare' (LEXIC REG. II, 28) este o variantă a verbului *a lipăni* 'a flămânzi', provenit de la termenul *lipan* (Iht.), cu aluzie la o caracteristică a peştelui respectiv, lăcomia, după cum se explică în DA (s.v. *lipan).*

Libăríţă s.f. 'coacăză', înregistrat lângă Beiuş, în Holod (LEXIC REG. II, 90), este o variantă a substantivului *limbăriţă* 'umflătură sub limbă', prin analogia formei fructului cu forma acestui simptom al bolii.

Líbră s.f.: alături de sensurile 'monedă' şi 'unitate de măsură a greutăţii' (din lat. *libra),* sunt puse (cf. MDA) şi următoarele, cu circulaţie prin Transilvania: (Ornit.) 'nagâţ' (*Vanellus vanellus*), atestat la BĂCESCU, PĂS. 108, COMAN, GL., 'fată' (COMAN, GL.) şi 'femeie de moravuri uşoare' (BUGNARIU, N., VAIDA). Sensul ornitologic este un omonim pentru explicarea originii căruia putem recurge la o apropiere de magh. *liba* 'raţă' (cf. şi rom. *libă* interj.), între cele două păsări existând o oarecare asemănare; faţă de acesta, 'fată' ar fi un sens figurat care sugerează vioiciunea acelei păsări, după cum un alt sens figurat ar fi şi 'femeie de moravuri uşoare'. Cf. şi *libuţ, libuţă.*

Librúţă s.f. este numele dat unui „peşte mic şi lat", termen înregistrat în ALR I 1 746/30 din Ferendia (lângă Reşiţa). Peştele respectiv fiind asemănător ca formă cu o monedă, ar putea fi un derivat de la *libră* (cu suf. *-uţă),* sensul de 'monedă' al cuvântului având circulaţie, în perioada efectuării anchetelor, şi în zona Banatului (cf. GR. BĂN., L. COSTIN, GR. BĂN.).

Libúţ subst., **libúţă** s.f.: avem de-a face cu două cuvinte apropiate ca formă, ambele cu circulaţie în Transilvania, care sunt redactate ca un singur cuvânt-titlu (cf. MDA).

Libuţ s.m. 'nagâţ' (*Vanellus vanellus)* are numeroase atestări (LB, POLIZU, PONTBRIANT, D., CIHAC, II, 512, LM, MARIAN, O. II, 292, CONV. LIT. XXIII, 337, DDRF, GHEŢIE, R. M. 238, BARCIANU, ALEXI, W., TDRG, ŞĂINEANU, D. U., CADE, SCRIBAN, D., BĂCESCU, PĂS. 108, RETEGANUL, P. V, 65, VAIDA, CABA, SĂL.); este, de asemenea, numele dat unor specii de pescăruşi (LB, LM, CONV. LIT. XXIII, 337, ALR I 1 046/138, 290), iar ca s.n. înseamnă 'fluierătoare făcută din coajă de salcie' (ALR I 1 469/148, 243); ca s.f., în forma *libírţă,* înseamnă atât nume de pasăre, cât şi 'fată tânără' (PAŞCA, GL., înregistrat în Bonţ, lângă Gherla). Cuvântul provine din magh. *libuc (Vanellus vanellus).* În DA, pentru *libirţă* 'fată tânără' se face trimitere la *libovnic.*

Libuţă, ca substantiv 'boboc de gâscă', este înregistrat în Banat (CV 1951, nr. 6, 27), iar ca interjecţie, prin nord-vestul Transilvaniei; în forma *líbuţa* este strigătul cu care se cheamă gâştele (A I 31, TEAHA, C. N. 103); este un derivat de la *libă* cu suf. *-uţă.*

„Lighinţ" = **lighiúţ** s.m. apare într-o poezie populară *(Şi-o facut Sfântu Vasile O arie mare, În capul pământului, În zăliştea vântului Şi-o scos doisprezece lighinţi Ca focul de iuţi. Cu copitele treiera, Cu nările vântura, Cu cozile felezuia, Cu urechile în saci punea.* MAT. FOLK. 1 470 – text înregistrat în Moldova); forma a fost preluată ca atare în DA şi glosată „nume dat unor fiinţe mitologice". Observăm că în rimă îi corespunde *iuţi,* ceea ce ne duce la presupunerea că forma ar trebui să fie *lighiuţ,* cu o eroare de transcriere în culegerea de poezie populară sau de tipar *(u* interpretat ca *n).* Contextul poeziei este unul fantastic, evocă un peisaj imaginar, animalul descris având puteri miraculoase. Presupunem că glosarea mai adecvată ar fi 'bidiviu, cal fabulos' şi ar fi un diminutiv cu suf. *-uţ,* probabil de la *lighian* s.m., redactat în DA s.v. *lighioană,* cu indicaţia (în literatura populară cu caracter mistic) şi ilustrat cu citate de tipul: *Văd pe lighian în grajd de piatră mâncând orz strecurat de nouă ori* (H IV 65, Muntenia). În MDA este dată glosarea „fiinţă imaginară", iar etimologia nesigură, cf. *lighioană;* cea mai veche atestare trebuie considerată în MAT. FOLK. (1900), şi nu PAPAHAGI, C. L. (1939).

Lighírion subst., **ligúrie** s.f.: cea dintâi formă apare în BIBLIA (1688), 59^1/59 *(lighirion şi achatis şi amethistos),* cf. şi ROSETTI – CAZACU, I. L. R. I, 153; cealaltă formă o întâlnim în PO 272/2 *(ligurie, acatie şi amatie),* respectiv 311/22 *(ligurie, acates şi amatis),* cf. şi CL 1962, 134. Ambele provin din gr. λιγύριον.

Lihár s.m. este, regional, numele unei plante, şi anume vetrice *(Chrisanthemum vulgare),* cf. BORZA, D. 168. Ar putea fi un derivat de la *lih* „pâlnie" cu suf. *-ar* (termen atestat în ALR SN I h 234/325, în localitatea Voivozi, de lângă Şimleul Silvaniei), judecând atât după forma cuvântului, cât şi după faptul că planta are flori tubulare (dispuse în inflorescenţe).

Lijabóc s.m.: atestat la ANTIPA, F. I. 69, este numele unei specii de guvizi *(Gobius cephalarges)*. Ar putea să provină din ucr. *лежебокий* 'zglăvoc'.

Liúbocică s.f. 'muşcată creaţă' (*Pelargonium radula)* este atestată la BORZA, D. 125, provenind din Basarabia. Denumirea corespunde unui diminutiv de la un nume propriu rusesc, *Любочка.*

Líză s.f.: nume care se dă, prin Moldova, unor specii de muşcată, şi anume *Pelargonium radula,* numită şi muşcată creaţă (H X 354, 445, XII 281, A V 14, 15, 18, 26, VI 8, 10, 26, GLOSAR REG. 65) şi *Pelargonium zonale* (BORZA, D. 125). În MDA se propune ca etimon germ. *Liese.* Numele dat aceleiaşi plante în maghiară, regional, porneşte de la un nume propriu, [büdös] *Lizi,* în traducere literală 'Lizi cea puturoasă'.

Lizuí vb. IV. are un sens tranzitiv (prin Oltenia) 'a da cu lut pe jos; a lipi, a murui' (înregistrat pe lângă Râmnicu-Vâlcea, cf. NALR – O II h 197/909) şi unul reflexiv (prin Munţii Apuseni) 'a se umple de noroi' (FRÂNCU – CANDREA, M. 102), informaţie la care adăugăm un sens format, probabil, prin extensiune, 'a se murdări': *Copilu s-o lizuit cu magiun* (com. din CÂMPENI). Se conjugă la indicativ prezent *lizuiesc,* dar şi *lízui* (com. din CÂMPENI).

Loboştélniţă s.f., nume de plantă, apare într-o poezie populară din Vâlcea: *Ştirul creştea, nu prea creştea, Da loboştelniţa moarte-şi făcea. Crescură loboştelniţa pân' la toartele cerului!* MAT. FOLK. 1 129. Pare a fi o contaminare între *lobodă,* numele unei plante necultivate *(Atriplex* sau *Chenopodium),* şi *şt*[ir]*élniţă*[1]*,* numele de plantă care în DLR este preluat din H XI 436, din zona Panciu.

Loh interj.: atestat în CV 1951, nr. 5, 27, se foloseşte prin sudul Banatului, cu sensul 'opreşte!', 'stai!'. Este preluat din scr. *lok* „cuvânt cu care se alungă viţelul de lângă vacă".

Lúrbăr, liúrbăr, liurbắu s.m.: primele două şi numeroase alte forme, înregistrate în BORZA, D. 97, sunt nume date, regional, dafinului *(Laurus nobilis); liurbắu* denumeşte, regional, liliacul *(Syringa vulgaris).* Numele plantei provine din germ. *Lorbeer*[baum], magh. *lürbör* (în MDA: germ. *Lorbeer).*

Lustrá vb. I. (< fr. *lustrer)* are, învechit, mai ales în vechile dicţionare, sensul 'a lustrui'. Într-o poezie a lui Andrei Mureşanu este folosit în următorul context: *Zărişi din nou lumina, pământ lustrat de soartă* (MUREŞANU, P. 45/15) şi urmează câteva strofe în care poetul evocă jertfele de sânge din istoria neamului; înseamnă 'a purifica (prin sacrificii)', trecând de la sensul sacrificiului ritual la cel patriotic. Cuvântul este împrumut din lat. *lustrare*.

Lustráţie s.f. este un termen destul de nou, pentru 'politică de limitare a participării foştilor comunişti la guvernare sau a accesului lor la ocuparea unor poziţii în serviciile publice, propusă spre promovare în perioada postcomunistă': *Legea lustraţiei – nevoia de asanare morală a societăţii* (ROMÂNIA LIBERĂ, serie nouă, 2005, nr. 4 513, 1); provine din fr. *lustration* 'sacrificiu, ceremonie prin care ţăranii purifică o persoană, un câmp, o aşezare' (cf. MDA).

Lúşcă s.f.: există mai multe omonime cărora le corespunde această formă.

1) Unul circulă prin Transilvania şi Maramureş, designând mai multe plante: ‘băluşcă’ *(Ornithogalum boucheanum, Ornithogalum narbonense),* la pl. ‘ghiocei’ *(Galanthus niualis),* ‘ghiocei bogați’ *(Leucoium aestiuum, Leucoium uernum),* ‘narcise’ *(Narcissus stelaris).* Este, probabil, o variantă a lui *băluşcă* (în DA cu unele dintre aceste sensuri), rezultată prin afereză. În MDA: etimologia necunoscută.

2) Prin nord-estul Olteniei, *luşcă* are sensul de ‘țuică slabă, cu un conținut scăzut de alcool’ (cf. LEXIC REG. II, 28), care poate fi apropiat de *liur, leoarcă* (cf. DA).

3) Prin Bucovina, *luşcă* înseamnă ‘pat făcut în colibele tăietorilor de lemne’ (COMAN, GL.) şi ‘pat de cazarmă’ (L. ROM. 1960, nr. 3, 79), sens care nu permite apropierea de cuvintele precedente.

4) Comunicată din Straja (Rădăuți), forma *luscă* ‘pleavă’ reprezintă un cuvânt aparte (< ucr.), cf. MDA.

Luştí vb. IV. ‘a desprinde boabele de porumb de pe cocean’ circulă prin Maramureş şi nord-estul Transilvaniei (L. ROM. 1965, 557, BUGNARIU, N., BÎRLEA, L. P. M. I, 273, T. PAPAHAGI, M. 224, ALR I 907/347, 351, 354, 361, ALR SN I h 115/362, ALRM SN I h 83/362); regional (Vişeul de Sus), mai înseamnă ‘a desface pănuşile de pe ştiulete’ (GLOSAR REG.); tot prin Maramureş are sensul ‘a dezghioca fasolea’ (ALR I 850/354). Verbul este împrumutat din ucr. *лущити* (MDA).

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu”
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21